

Cultuureducatie en religie: verrijking of beperking?

Anja Geldermans Religie is een inspiratiebron voor cultuureducatie op scholen, maar leidt ook tot (zelf)censuur. Hoe gaat het onderwijs op religieuze grondslag om met dit spanningsveld? Een rondje langs scholen waar men blijft zoeken naar mogelijkheden binnen de grenzen. ‘Ik ben er door schade en schande achter gekomen waar die grenzen liggen.’

‘Of een school veel aan cultuureducatie doet, is niet afhankelijk van de levensbeschouwelijke achtergrond of de achtergrond van de leerlingen’, meent Peggy Brandon, directeur van Mocca.¹ Dit Amsterdamse expertisenetwerk voor cultuureducatie ondersteunt scholen bij de ontwikkeling en implementatie van cultuureducatiebeleid. ‘Wel zien we dat sommige disciplines op de ene school veel meer aandacht krijgen dan op de andere. Aan dans en drama besteden bijvoorbeeld zowel gereformeerde als islamitische scholen minder aandacht.’

Maar ook reguliere scholen zijn soms voorzichtig met cultuureducatie, zegt Brandon. ‘Leerkrachten van scholen met veel migrantenkinderen zijn soms bang voor de reacties van ouders.’ Dit heeft vaak te maken met onbekendheid, denkt zij. ‘Leerkrachten weten niet wat wel en niet kan binnen bijvoorbeeld de islam en leggen zichzelf en hun leerlingen al bij voorbaat

beperkingen op. Dat is jammer en volgens mij ook niet nodig.’

Grenzen ontdekken

Volgens Salomea Saida Franken is het islamitisch onderwijs de laatste jaren met een inhaalslag bezig op het gebied van cultuureducatie. Franken, beeldend kunstenaar en een zogeheten ‘nieuwe’ moslima, is sinds 2009 als projectleider verbonden aan de Islamitische Schoolbesturen Organisatie (ISBO). Zij begeleidt islamitische scholen bij de opzet van cultuureducatieprojecten en heeft de aandacht zien groeien. ‘Toen ik tien jaar geleden als vakdocente kunsteducatie begon bij de As-Soeffahschool in Amsterdam, gebeurde er nog haast niets met kunst. Ik ben projecten gaan ontwikkelen binnen de grenzen van het islamitisch onderwijs. Door schade en schande ben ik erachter gekomen wat die grenzen waren, omdat ik niet precies wist wat wel en niet mag.

Maar datzelfde geldt voor veel ouders en leerkrachten.'

Toen na de gebeurtenissen van 11 september 2001 een zeer negatief beeld van de islam in de media ontstond, besloot Franken juist om via cultuureducatie de mooie aspecten van deze religie te laten zien. Op de As-Soeffahschool maakte zij voorstellingen rondom de islamitische feesten, waarbij de leerlingen toneelspeelden, decors schilderden en hun eigen kostuums maakten. 'Maar we mochten geen muziek maken bij de toneelstukken', vertelt zij. 'Dat vond ik heel moeilijk, toneel maken zonder muziek. Na enige tijd zoeken bleek ik wel de muziek te kunnen gebruiken van Yusuf Islam, voorheen Cat Stevens.' Deze tot de islam bekeerde muzikant heeft in detail uitgezocht wat binnen de islam is toegestaan. 'Zo mag je bepaalde ritmische instrumenten, waaronder de daf, wel gebruiken.' Een andere beperking is dat meisjes niet mogen dansen op het podium. 'Maar op het podium staan met mooie kostuums aan mag weer wel. Als je meisjes op het toneel zet met de juiste intentie, ofwel zonder een ondertoon van seksualiteit, dan is er best ruimte. De ouders vonden het in ieder geval prachtig.'

Door haar manier van werken weet Franken voor- zichtig grenzen te verleggen.

'Wat meetelt, is dat scholen de waarde van cultuureducatie onderkennen. Niet alleen voor de leerlingen, om zich te leren uiten, maar ook voor de uitstraling van de school.'

Hoe gaat Franken om met het verbod op het maken van afbeeldingen van dieren en mensen? 'Daar wordt binnen de islam heel verschillend over gedacht. In de Koran is bijvoorbeeld ook te lezen dat alles wat je doet om ervan te leren, is toegestaan. Maar je mag zo'n tekening bijvoor-

'Over het maken van afbeeldingen wordt binnen de islam verschillend gedacht'

beeld niet ophangen. Ouders gooien figuratieve tekeningen vaak meteen in de prullenbak, maar een tekening van de Ka'aba of moskee is weer wel geoorloofd.'

Wat vindt zij daarvan? 'Ik heb er zelf geen moeite mee als ouders of leerkrachten streng in de leer zijn, ik blijf gewoon zoeken naar wat wél mogelijk is. Oude ambachten en tradities bieden bijvoorbeeld handvatten om meer aan cultuureducatie te doen, evenals architectuur en mozaïek. Al is het een langzaam proces, ik zie scholen echt om gaan. Maar sommige disciplines, zoals dans, blijven moeilijk.'²

Ambivalente houding

Ook het protestants-christelijk onderwijs heeft lang een wat ambivalente verhouding gehad ten opzichte van kunst en cultuur, zegt Paul Boersma, die als ideoloog is verbonden aan de Besturenraad van christelijke onderwijsinstellingen in Nederland. 'Het heeft zijn oorsprong

in de negentiende eeuw, waarin de kunsten zich losmaakten van religie en er een meer liberale geest ontstond. Het protestants-christelijk onderwijs wilde echter niet zomaar alle kunstuitingen omarmen. Leerlingen mochten Vondel dan wel citeren, maar niet spelen. Drama was net een stap te ver.'

Ook de danscultuur en muziekstromingen als rock-'n-roll konden lange tijd niet op ieders goedkeuring rekenen. Boersma: 'Pas later is het protestants-christelijk onderwijs de kant op gegaan van wat sommigen beschouwen als de brede weg: het omarmen van theater en dans. Maar lange tijd leefde het idee dat protestanten een andere weg dienden te gaan.'

Ondanks de acceptatie van alle kunstdisciplines bleef de houding daarna wat ongemakkelijk, zegt Boersma. 'Kunst moest in dienst staan van iets anders, een hoger doel dienen en een betekenis hebben. Kunst om de kunst sprak minder aan. Ik heb zelf mee-gemaakt dat de sectie tekenen en handvaardigheid bij ons op school de opdracht kreeg om de lessen bij te laten dragen aan een doelstelling van de school, namelijk de viering van het geloof. Inmiddels worden alle kunstuitingen beschouwd als een uiting van gevoelens en dus als waardevol. Ook religieuze gevoelens kunnen via de kunst worden geuit.'

Desondanks ziet Boersma vooral bij orthodoxen bepaalde allergieën. 'De orthodox-christelijken zijn vooral gevoelig voor literatuur en film, vanwege de sterke invloed die daarvan uit kan gaan. Het gaat hen niet zozeer om seks of geweld, maar om het paranormale. Zo hebben ze moeite met de boeken en films van Harry Potter, omdat je daarmee een andere, demonische wereld betreedt. Ook hebben orthodoxen een hekel aan godslastering; je zult ze dan ook niet snel in de theaterzaal vinden van een cabaretier die voortdurend vloekt.'

Wat betekent dit voor het onderwijs? 'De keuzes van een school komen tot uiting in het

beleid ten aanzien van het schoolvak Culturele en Kunstzinnige Vorming', aldus Boersma. 'De leerkracht bepaalt wat zinnige kunst is, en ik vind het een plicht om daarin keuzes te maken. Wel moet je daarin transparant zijn en de discussie aangaan met je leerlingen.'

Ook discussie over andere religies en culturen gaat het protestants-christelijk onderwijs niet uit de weg. Boersma: 'Dat is een duidelijk verschil met vroeger. Tijdens de verzuiling werden leerlingen weggehouden van andere religies. Overigens geven orthodoxe scholen meer aandacht aan andere godsdienstige stromingen dan bijvoorbeeld openbare scholen, die er vaak van uitgaan dat onderlinge verschillen er niet toe doen. Daar draait het om verbinden, om het dealen met verschillen en deze te overbruggen. Bij de meeste orthodoxe scholen dient het bestuderen van andere stromingen voor de versterking van de eigen identiteit. Bij orthodoxen is veel kennis aanwezig van de verschillende religies. Maar of dat heilzaam is? Het geloof is voor hen een gegeven; van daaruit wordt de wereld kritisch beschouwd. Veel orthodoxen zijn kritisch ten opzichte van het culturele aanbod, maar niet ten opzichte van de eigen uitgangspunten. Al zijn er wel veranderingen gaande, daar is nog een wereld te winnen.'

Versterking van de joodse identiteit

Ook op de joodse school voor voortgezet onderwijs Maimonides staat cultuureducatie vaak in het teken van de joodse identiteit en kennis over het jodendom. Maar de school staat zeker niet met de rug naar de Nederlandse samenleving. 'We doen veel aan burgerschap', zegt rector Jan Couwenberg. 'Onze gemeenschap is heel close, maar de wereld buiten de school is niet joods. Daar moeten onze leerlingen zich straks verder ontplooiën en dat doen ze gelukkig heel goed.'

Christelijke feestdagen krijgen weinig aandacht, maar joodse feesten worden uitbundig

Anja Geldermans

is journalist

gevierd, met voorstellingen, muziek, dans en koosjer eten. Vaak beginnen de voorbereidingen al een maand van tevoren, vertelt docent klassiek Hebreeuws Jacob Amouyal. Hij merkt dat deze projecten echt iets doen met de leerlingen: 'Ik zie dat Israël heel belangrijk voor ze is. Als we een joods feest vieren, bijvoorbeeld Onafhankelijkheidsdag, dan zie je dat ze daar als een magneet door worden aangetrokken.' Ook de herdenking van de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog speelt een grote rol bij cultuureducatie. De school heeft het *Monument voor het ondergedoken kind* geadopteerd en organiseert daar jaarlijks op 4 mei een herdenkingsbijeenkomst waarin leerlingen eigen gedichten voordragen.

Alle kunstdisciplines worden beoefend, zegt Amouyal, maar niet op alle dagen van het jaar. 'Tussen Pesach en het Wekenfeest mag bijvoorbeeld geen muziek worden gemaakt. Maar buiten deze weken mogen ze gerust naar discofeesten.' In vroeger tijden was het joden – net als islamieten – niet toegestaan afbeeldingen maken. Dat idee is achterhaald, zegt Amouyal. 'Je mag geen beeld maken met de bedoeling het te aanbidden. Maar als het bedoeld is als kunstzinnige uiting is het geen probleem.' Rector Couwenberg wijst op een schilderij met graffiti met joodse tekens in zijn kamer. 'Ook dat is hier mogelijk. Zelfs de buitenmuur van de school is op deze manier door leerlingen versierd.'

Is er niets waar de school de leerlingen liever vandaan houdt? Amouyal: 'Wij bieden hun alles aan en zij moeten daarbinnen hun eigen weg vinden. In geen geval doen we aan censuur, dat zou je je eigen positie alleen maar ondermijnen. Maar misschien is dit op orthodoxe scholen anders.' Couwenberg: 'Eigenlijk is onze school in allerlei opzichten een "gewone" school. Zo hebben ze vorig jaar de musical *Mamma Mia* opgevoerd in het Van Ostadetheater. Een derde van alle leerlingen deed hieraan mee, het was een echte happening.'

Bij cultuureducatie in brede zin hoort ook een open houding voor andere culturen en politieke stromingen, benadrukken Couwenberg en Amouyal. Zo heeft de school enkele jaren geleden een ontmoeting gehad met een islamitische school. Amouyal: 'Ik vond dat bijzonder. De leerlingen waren eerst wel wat onwennig, maar later ontstonden de gesprekken.' Couwenberg nodigt graag sprekers uit, kopstukken uit de politiek zoals Geert Wilders of Boris van der Ham, maar ook schrijvers, onder wie Robert Vuijsje.

Peggy Brandon van Mocca constateert dat cultuureducatie een grote vlucht heeft genomen de afgelopen jaren. 'Steeds meer scholen hebben een cultuurbeleidsplan, gaan met hun leerlingen naar musea en nodigen kunstenaars op school uit. Daar ben ik blij om. Maar ik merk ook dat die aandacht voor cultuureducatie vluchtig is, omdat de druk om te presteren met taal en rekenen groot blijft. Dat zie ik eigenlijk als een grotere barrière voor cultuureducatie dan welke religieuze stroming dan ook.'

Noten

- 1 Voor meer informatie over cultuureducatie op Amsterdamse scholen: www.mocca-amsterdam.nl
- 2 Voor voorbeelden van cultuureducatie op islamitische scholen: zie www.salomeasaida.nl. Voor meer informatie over lespakketten cultuureducatie op islamitische grondslag: www.isbo.nl